

Деформации на превода

Ирена Кръстева

“Доколкото разчленява оригинала, доколкото е чист език, преводът е въввлечен в онова, което [Бенямин] нарича бездънна пропаст. Нещо същностно разрушително, което се намира в самия език.” (Пол де Ман)

Преводът е непълен и несъвършен спрямо оригинала. Една от метафорите на Валтер Бенямин от “Задачата на преводача” го представя като съвкупност от сглобени отломъци на счупена амфора: във възстановената амфора винаги липсват по-големи или по-малки парченца. Преводът следователно съчленява отново фрагментите на оригинала, които авторът на превежданата творба е учленил по свой начин. А самият преводач трябва на свой ред да натроши майчиния си език, за да се опита да пресъздаде оригинала с получените парченца.

Преводът е същностно насилствен. От една страна, той упражнява насилие върху оригинала, чиято степен зависи от жанра на превежданата творба¹. От друга страна, той често малтретира езика на преводача или ако използваме израза на Пиер Клосовски “разкървавява думите”. Насилствената природа на превода се проявява в неговата съзнателна или несъзнателна склонност към деформация. В *Преводът и буквата или страноприемница за далечното* Антоан Берман предлага своята типология на деформациите², които потенциално застрашават превеждания текст. Уви, макар и да съзнава тяхната заплаха, преводачът нерядко е безсилен да ги предотврати. Ала би могъл да се опита да ги ограничи.

Ще се спра на някои от тези съзнателни деформации. Обусловените от изискването за постигане на гладък превод, т.е. правилен словоред, ясен смисъл и отчетлива фраза, *рационализация*, *изясняване* и *удължаване* целят осветляването на текста. *Рационализацията* е свързана със синтактичните

---

¹ Очевидно поезията е най-податливият на деформации жанр.

² Срв. Антоан Берман, *Преводът и буквата или страноприемница за далечното*, София, Панорама плюс, 2007, с. 49-66.

структури и пунктоацията, които са специфични в различните езици. Както е известно преводът обикновено е по-дълъг от оригинала именно вследствие на съзнателното или несъзнателно усилие на преводача да обясни смисъла на творбата. *Изясняването* се стреми да определи неопределеното и се отнася до степента на семантична яснота на преведения текст. Типичен пример за това са обясненията на абривиатурите : RATP (Самоуправление на парижкия транспорт) се превежда като “Парижки градски транспорт”, а CNRS (Национален център за научни изследвания) – като “Академия на науките”.

Извисяването или *облагородяването* е друг вид съзнателна деформация, която се стреми към разкрасяване на превода чрез грижливо подбрани езикови изрази, изящен изказ и елегантна фраза. Извесният с името “красивите неверници” френски метод на превеждане от 17 век е най-красноречивият пример за облагородяване. Тук бих добавила и обратната тенденция на *вулгаризиране* на превода. Това явление, което нерядко се наблюдава в преводите на играните в българските театри пиеси, е продиктувано от несъстоятелната според мен “необходимост” текстът да стане по-привлекателен.

Качественото обедняване се проявява в заместването или опростяването на терминологичното и изразно богатство на оригинала. Типични случаи на заместване се наблюдават при превод на игрословици, метафори и метонимии. Ето два примера от I част на семинара на Жак Лакан *Образуванията на несъзнаването*³. Двучленът “comte – con” от епизода “Девојката и графът” може да се преведе с функционалния еквивалент⁴ “граф – гаф”, който жертва семантичната буквалност, за да остане верен на звученето, ритъма, играта на означаващите, накратко – на търсеното въздействие. В VI глава Лакан преразказва един изпит по история, в чийто ключов момент се използва изразът “Arrière cocotte”. Този израз се превежда на български с функционалния еквивалент “P-p-p, коньо!” или просто “P-p-p!”.

³ Следващите деформиращи тенденции на превода ще бъдат онагледени именно с примери от V Семинар на Жак Лакан, които предлагат същевременно и стратегии за превод на някои Лаканови означаващи. – Jacques Lacan, *Le séminaire. Livre V. Les formations de l'inconscient*, Paris, Le Seuil, 1998.

⁴ “Функционалните еквиваленти са такива конструктивни единици на превода, езикови средства, които изпълняват в системата на контекста същите функции, както даденото или дадените средства на оригинала в системата на цялото, и в своята съвкупност дават на превода същата идейно-смислова, естетическа и емоционална функционалност, каквато има оригиналът, т.е. осигуряват предаването на инвариантна информация.” – Александър Людсков, “Принципът на функционалните еквиваленти – основа на теорията и практиката на превода”, в *Изкуството на превода*, София, Народна култура, 1969, с. 113.

Ето и два примера за неуспешен и успешен превода на метафора. В първия случай френското прилагателно “atterré” (“приземён”), което означава и “поразен от ужас”, и “повален на земята” губи една от конотациите си поради различните корени на българските думи “земя” и “ужас”. Във втория случай словосъчетанието “Veau d’or” (“Златен телец”) не създава никакви затруднения, тъй като има една и съща стойност на фетиш в двата езика. Дори омонимията “veau, vaut” (“теле, телò”) може да бъде запазена в превода: “un veau qui vaut tant la livre” (“теле, чието телò си струва парàта”).

Ще дам и два примера за превод на метонимия с минимална деформация: “un visage de bois” (“каменно лице”), където “дърво” се замества с “камък” и “tenir à cœur” (“легнал на сърцето”).

Сега бих искала да засегна някои проблеми, които поставя преводът на остроумията в първа част на *Образованията на несъзнаваното* и по-конкретно на всички духовити думи, които Лакан изковава въз основа на остроумната находка “фамилионер” на един от персонажите на Хайне в *Пътни картини*. В добре известния епизод “Баните в Лука” педикюрисът и продавач на билети Хирш Хиацинт разказва следната история: “И Бог ми е свидетел, господин докторе, аз седях до самия Соломон Ротшилд и той се държеше с мен като с равен, съвсем *фамилионерно*”. Хайне нарича милионера « Millionair », който Лакан превежда като “fou-fou millionnaire”, т.е. “милишут”. Движейки се в същата линия на заместване, Лакан сам изковава духовитата дума “fat-millionnaire” (“доволионер”) и заема от *Зле прикования Прометей* на Андре Жид думата “Miglionnaire” (“мил-ионер”). Необходимостта от запазване на единния корен на предложените еквиваленти определя предпочитанието към думи от латински произход в българския превод в цялата поредица “famillionnairement”, “famille”, “familier”, “familial”, преведени съответно като “фамилионерно”, “фамилия”, “фамилиарен”, “фамилен”.

Ето още една духовита дума от II глава на *V Семинар*. Означаващото “maritablement” (“съпруклето”), в което Лакан слива наречията “maritalement” (“съпружески”) и “misérablement” (“клето”) е чудесен пример за съгъстяване или съкращение. Да не забравяме, че техниката на остроумието почива върху двусмислието на променената дума, като използва напрежението между буквалния (явен) смисъл и метафоричния (скрит) смисъл. В *Остроумието и отношението му към несъзнаваното* (1905) Зигмунд Фройд обяснява природата

на остроумието като игрова преценка, която предполага едновременно съгъстяването/съкращаването и изменението на думата чрез някаква добавка.

Количественото обедняване е обусловено от лексикалните загуби. Съществува единодушие по въпроса за особеното внимание, което следва да се обръща на термините при превода на специализирани текстове. Ала при превеждането на художествени текстове неизвестно защо често се забравя, че всяка дума има свое основание и собствена стойност. Лично аз смятам, че от уважение към оригинала преводачът трябва да се постарее да предложи един и същи еквивалент на отделните лексикални единици освен в случаите, когато това би накърнило полисемията или специфичната контекстуална употреба.

Неологизмите са добро средство не само за обогатяване на езика, но и за избягване на количественото обедняване. Нека вземем един пример от V глава на *Образуванятията на несъзнаваното* : “pas-de-sens”. Преводът не е нито прост, нито очевиден. Трудността произтича от наслагването на значения, които варират от отрицанието до стъпката (le “pas-au-delà”, “пре-стъпва-не”-то на Морис Бланшо). Удачно би било преводът да запази значението и двусмислието на френските думи, съдържащи частицата “pas”. Затова предлагам “pas-de-sens” да бъде преведено като “през-смыслеца”, “peu-de-sens” (“дребно-смыслеца”) и “dé-sens” (“раз-смыслеца”). За съжаление семантиката на частицата “pas” се губи частично или изцяло при превода на сложни думи като “pas-de-vis” (“стъпка на резба на винт”), “pas-de-deux” (“па-дъо-дъо”), “Pas-de-Suse” (“прохода Суза”), “Pas-de-Calais” (“проливът при Кале”), чийто установен превод е деформиращ и обедняващ.

Разрушаването на означаващите мрежи би могло да бъде избегнато при условие, че се спазва принципът *една и съща етимология – един и същи корен*: например серията “injet” (“влог”), “adjet” (“полог”), “assujet” (“подлог”). “Субект” (“sujet”) и “обект” (“objet”) обаче не могат да бъдат удържани в същия корен⁵. Семантично близките термини трябва да запазят своята семантична близост и в превода : например серията “déli” (“отказ”), “dénégation” (“отричане”), “négativité” (“отрицателност”), “négation” (“отрицание”).

Що се отнася до *разрушаването на езиковите мрежи*, то засяга преди всичко полисемията или по-скоро нейното изгубване. Френската дума “coupe”,

⁵ Нека припомним, че важността на този принцип е разбрана още от Яков Грим, който разглежда словообразуването като потенциален източник за решаване на преводаческите проблеми.

например, означава “сечене” при игра на карти, “разрез” когато става въпрос за машинни части или географски релеф, “чаша” за шампанско и дори “подстригване”, “Световна купа”, “кройка” на дреха. *Разрушаването на езиковите мрежи* засяга също и конкретността на разговорните изрази: “poser un lapin” (“вързвам тенекия”), “accrocher à ses troussees” (“вързан за полата”).

Търсенето на еквиваленти на стилистичните изрази и пословиците е една от основните трудности при превода. Тъй като в тези случаи буквалният превод рядко е възможен, систематично се прибегва до функционални еквиваленти, което е вид деформация. Ето няколко примера :

- на стилистични, фигуративни изрази : “prendre les vessies pour des lanternes” (“вземам тенекията за злато”), “prendre son courage à deux mains” (“въоръжавам се със смелост”) ;
- на глаголни изрази : “accuser le coup” (“поемам удара”), “accuser réception” (“потвърждавам получаването”) ;
- на поговорки :

– Animal qu’a parlé, âme damnée.

– Si le coq a ri tôt, l’haricot pue trop.

– Quand l’huître a causé, l’huis est très cassé.

– A poisson qui cause, petit cochon peu rose.

– Si bèle le zèbre ut, voilà Belzébuth. (Ремон Кьоно, *Сините цветя*⁶)

– Животинката устата, а душата прокълната. (мой превод)

– Ранно пиле се засмя и фасулът засмърдя. (превод Доротей Табакова)

– Ако мида проговори, портата ще се разтвори. (превод Доротей Табакова)

– На бързивото мишленце – бледо-розово прасенце. (мой превод)

– Зебра блее ли на глас, ей го Велзевул при нас. (превод Доротей Табакова)

Накратко, деформиращите тенденции при превода могат да бъдат сведени до две основни изменения на текста, свързани с диалектиката на излишъка и недостига. Изкривяванията *поради излишък* са различните добавки, коментари, обяснителни перифрази, ненужни съгласувания под претекст изясняване на текста. Изкривяванията *поради недостиг* се изразяват в опростяванията, отнеманията, съкращенията под същия претекст. « Преводът

⁶ Raymond Queneau, *Les fleurs bleues*, Paris, Gallimard, coll. « Folio », 1965, p. 34.

много често прибегва до тези четири вида изкривяване, които съответстват ... на четирите типа чудовища: чудовища поради излишък, чудовища поради недостиг, чудовища поради разместване на органи и чудовища, при които една част принадлежи към друг вид »⁷.

Освен на повече или по-малко съзнателни деформации, преводаческото пространство често е подвласно на “несъзнателни деформации”. Всеки преводач лично е изпитал опасното въздействие на несъзнаваното, което се проявява в лапусите, безсмислиците, неволните пропуски, погрешно разчетените думи и изрази. Някои от тези грешки при превода могат да бъдат обяснени с недостатъчната съсредоточеност и прибързаност на преводача, подценяването на трудността на текста и пр. Други остават загадъчни.

Подобно на погрешните действия, остроумията и сънищата, преводаческите грешки от този вид са проява на действието на несъзнаваното. Признаването на въздействието на несъзнаваното върху съзнателния живот би позволило неговото използване в ситуацията на превод. Естествено не става дума за непосредствена аналогия между съня и езика, нито за пряко съпоставяне на езика на сънищата и съществуващите езици, а по-скоро за метафорична употреба на парадигмата на несъзнаваното.

Сънищата, погрешните действия и остроумията свидетелстват за изтласкано желание. Схващайки несъзнаваното⁸ като вид език, Зигмунд Фройд разглежда тълкуването на сънищата като вид превод. Погрешните действия, отбелязва бащата на психоанализата в *Психопатология на ежедневието* (1901-1904), са проява не само на несполуки в говора, паметта и действията, но и на всевъзможни езикови инциденти в езика и психичното функциониране. Представлявайки компромис между съзнателното намерение и някакво несъзнателно желание на субекта, те могат да се възприемат като симптоми на несъзнателна неудовлетвореност.

Бих искала да завърша размишленията си за скритата, непонятната, несъзнаваната страна на преводаческия акт с една моя собствена преводаческа грешка. Става дума за лапус при който “voeur” е преведен като “пътник”.

⁷ Анри Мешоник, *Поетика на превода*, прев. Паисий Христов, София, Панорама плюс, с. 146.

⁸ Лакан ще заяви по-късно: “Несъзнаваното е структурирано като език”.

“Le regard de Diane surprise se baignant dans la forêt transforme le *voyeur* en cerf.”
(Pascal Quignard, “Persée et Méduse”, *Le sexe et l’effroi*, Paris, Gallimard, coll. “Folio”, 1994, pp. 114-115)

“Погледът на изнанаданата, къпеща се в гората Диана преобразява *пътника* в елен.” (Паскал Киняр, “Персей и Медуза”, *Секс и ужас*, прев. Ирена Кръстева, София, ЛИК, 2000, с. 62)

Очевидно е погрешното разчитане на една изключително важна за разбирането на текста дума. Не бих приписала тази смислова грешка на невежеството (преводът на думата не поставя никакъв проблем, контекстът е еднозначен: добре извесният мит за Диана и Актеон) или на невнимание (възможно е човек да не е особено концентриран при някой от прочитите на текста, ала преводът изисква няколко прочита – в случая не само на преводача, но и на редактора, на коректора, на издателя). Така че изключвам като причина за лапсуса както незнанието, така и систематичната липса на съсредоточеност. Пост-фактум бих могла да дам следното обяснение на грешката. Тя е резултат или на липса на концентрация от рода на натрапливостта към повторение (малко вероятно) или на съпротива към текста (невероятно, тъй като много харесвам и доста добре познавам този текст на Киняр), или на работата на неъзнаваното, която се изплъзва от съзнателния контрол на преводача. Това е най-приемливата причина.

Следователно въпреки усилията на преводача да остане верен на “буквата на творбата”, той нерядко се озовава в ситуацията на “не-приемащата жена” – духовита дума на един от пациентите на Жак Лакан. Така че Антоан Берман има основание да го посъветва да се подложи на анализ, за да “забележи деформационните системи, които застрашават неговата практика и действат несъзнателно на равнището на неговите езикови и литературни избори. Системи, които се обуславят едновременно от езиковите, идеологическите и литературните регистри и от психиката на преводача”⁹. Струва ми се, че анализът следва да се разбира по-скоро като самоанализ, който би помогнал на преводача да спазва рамката на превода, да изясни собственото си отношение към употребата на езиковите норми, да осъзнае потенциалните рискове от

⁹ Antoine Berman, *L’épreuve de l’étranger*, Paris, Gallimard, coll. “Tel”, 1984, p. 19.

деформация, да държи под контрол свободните асоциации. А преводът само би спечелил от това.